

Daniel Strzelczyk

Ku zrozumieniu Prawosławia. Antyekumeniczne nurty Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej

Wstęp

Słowa Pana Jezusa skierowane do przyszłego Kościoła: „Nie tylko za nimi proszę, ale i za tymi, którzy dzięki ich słowu będą wierzyć we Mnie; aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojczy, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, aby świat uwierzył, żeś Ty Mnie posłał...” (J 17,20–26) są nadal wymowne, zwłaszcza teraz, w podzielonym świecie, gdzie narastają podziały i konflikty. Słowa te zyskują nowe znaczenie dla wierzących i skłaniają do refleksji na temat jedności wśród chrześcijan. Celem artykułu jest omówienie antyekumenicznych nurtów w Rosyjskiej Cerkwi prawosławnej, szczególnie w kontekście jej stosunku do dialogu ekumenicznego z Kościołem katolickim. Został zbadany wpływ historycznych, teologicznych i społeczno-politycznych czynników, takich jak np. etnofiletyzm, który stanowi istotne bariery dla ekumenicznego dialogu. Artykuł zwraca również uwagę na rolę hierarchów prawosławnych, takich jak

patriarcha Cyryl, w kształtowaniu życia kościelnego oraz ich wpływów na relacje międzywyznaniowe. Konflikt na Ukrainie, wspierany przez Rosyjską Cerkiew prawosławną, dodatkowo komplikuje wysiłki ekumeniczne co wskazuje na rosnące wyzwania w dalszym dialogu ekumenicznym.

Na wstępie warto zaznaczyć, że stanowisko Cerkwi w wielu sprawach może być inne poprzez swój zewnętrzny ustrój zwany autokefalią, pozwalający na zachowanie niezależności Kościoła miejscowego względem innych Cerkwi¹. Dlatego w tej pracy przytoczę stanowisko dotyczące ekumenizmu, które jest reprezentowane przez Cerkiew prawosławną Zwierzchnictwa Rosyjskiego. Ta Cerkiew w ostatnim czasie ma nie tylko nastawienie antyzachodnie, ale dodatkowo poprzez wspieranie działań wojennych na Ukrainie przez wojsko rosyjskie wdała się w wewnętrzny konflikt z innymi wyznawcami prawosławia.

1. Prawosławie i jego ujęcie ekumenizmu

Prawosławie, które jest tak licznie rozproszone na świecie, składa się z poszczególnych Kościołów krajowych z samodzielną władzą kościelną. Największą Cerkwią prawosławną na świecie jest Cerkiew Rosyjska². W Cerkwi prawosławnej najwyższą władzę dzierży Sobór autokefalicznych Kościołów, a podstawowym warunkiem ważności ich decyzji jest udział w nim wszystkich niezależnych Kościołów³. Podejście rosyjskiej Cerkwi prawosławnej do ekumenizmu jest sprawą zróżnicowaną i tak jak całe prawosławie na świecie dzieli się na autokefalie, tak w tym przypadku każda z tych stron przyjmuje różne stanowiska dotyczące dialogu ekumenicznego⁴. W ruchu ekumenicznym wiele autokefalii prawosławnych pracowało już od samego

1 Por. P. Jaskóła, *Podstawy ekumenizmu*, Opole 2010, s. 109.

2 Zob. Wypowiedź metropolity Hilariona twierdząca, że Rosyjska Cerkiew jest największym Kościołem prawosławnym na świecie: <https://russia.ru/news/society/2012/9/20/967.html> (dostęp: 20.09.2012).

3 Por. Autokefalia, [w:] *Encyklopedia PWN* [online] (dostęp: 02.12.2023).

4 Por. P. Jaskóła, *Podstawy ekumenizmu*, dz. cyt., s. 107.

początku, a w 1920 r. patriarcha Konstantynopola wydał encyklikę wzywającą wszystkich wiernych do bliższej współpracy i dialogu, która miała na celu lepsze zrozumienie rozproszonych braci i towarzyszenia w wyznawanej wierze w Boga. Wierni Cerkwi Prawosławnej za jeden z wielu swoich atrybutów misyjności uważają swoje uczestnictwo w ruchu ekumenicznym. Pragną oni, aby wszyscy ci, którzy są poza granicami prawosławia, dostrzegli wartość historycznego Kościoła, który objawia się w prawosławiu jako jeden z tych, które dochowują wierności postanowieniom siedmiu pierwszych soborów, bronią prawdziwej wiary w Boga, dochowują wielowiekowej Tradycji i zachowują dziedzictwo przodków, rozdzielonych chrześcijan na całym świecie⁵. Opisuje to w następujących słowach:

Wierzmy, że jedynie powrót wszystkich wyznań do wiary starożytnego, zjednoczonego i niepodzielnego Kościoła pierwszych siedmiu soborów ekumenicznych, mianowicie do czystego, niezniekształconego i wspólnego dziedzictwa przodków wszystkich podzielonych chrześcijan, urzeczywistni wymarzone zjednoczenie wszystkich rozdzielonych chrześcijan⁶.

Ostatnim z najważniejszych dzieł, które dotyczą dialogu ekumenicznego Cerkwi prawosławnej z innymi Kościołami chrześcijańskimi, są postanowienia zawarte podczas Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego na Krecie w 2016 r. w dokumencie pt. *Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim*. Ten dokument jest w oczach wielu teologów kontrowersyjny i nie przyjął się z dużym aplauzem w całym prawosławiu, przez co też ten sobór nie zdołał w sposób definitywny podjąć jasnego i jednolitego stanowiska w kwestii relacji i dialogu ekumenicznego prawosławia do innych

---

5 Por. J.E. Verceyruysse, *Wprowadzenie do teologii ekumenicznej*, Kraków 2001, s. 21–22.

6 B. Charles Boyer, *Christian Unity and the Ecumenical Movement*, London 1962, s. 242.

Kościółów chrześcijańskich⁷. Jedną z wielu z kontrowersyjnych tez, które zostały wypracowane na tym soborze, jest „świadomość eklezjalna”, która twierdzi, że prawosławie jest jedynym kościołem Chrystusowym. Dlatego w świetle wspomnianego dokumentu inne wyznania chrześcijańskie nie są wiarygodnymi kościołami, ponieważ nie mają sukcesji apostołskiej i odbiegły od długowiecznej Tradycji⁸. Kolejną tezą jest statut eklezjalny chrześcijan nieprawosławnych, który został sformułowany w punkcie szóstym owego dokumentu i stanowi stanowisko mówiące, że Kościół prawosławny nie uznaje statutu eklezjalnego innych kościołów chrześcijańskich, przyjmuje tylko ich historyczne nazwy, które zostały przyjęte od czasu ich powstania. Ma to zasadnicze znaczenie w dialogu ekumenicznym, ponieważ nie jest możliwe prowadzenie dialogu z kimś, kto nie uznaje autentyczności i wiarygodności innych wyznań chrześcijańskich⁹.

Prawosławni krytycy Soboru na Krecie uważają, że dokument wprowadza innowacje sprzeczne z prawosławiem, szczególnie przez użycie terminu „Kościół” stanowiącego odniesienie do wspólnot nieprawosławnych. Zdaniem krytyków dokument ten zawiera wiele twierdzeń sprzecznych z tradycyjną eklezjologią prawosławną. Według nich przyznaje to tym wspólnotom nieuzasadniony status kościelny, co promuje niewłaściwy ekumenizm¹⁰. Na podstawie powyższego dokumentu można wywnioskować, że Cerkiew prawosławna

---

7 Por. T. Kałużny, *Prawosławie i ekumenizm. Kontrowersyjny dokument Soboru na Krecie* (2016), „*Studia Oecumenica*”, 18 (2018), s. 147–148.

8 T. Kałużny, *Prawosławie i ekumenizm. Kontrowersyjny dokument Soboru na Krecie* (2016), dz. cyt., s. 148.

9 Por. P. Bouteneff, „Kościół” i „Kościóły” w eklezjologii Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie, <http://orthodox.fm/kosciol-koscioly-eklezjologii-swietego-wielkiego-soboru-krecie/> (dostęp: 29.10.2017)

10 Por. P. Heers, *The „Council” of Crete and the New Emerging Ecclesiology: An Orthodox Examination*, <http://orthodoxethos.com/post/the-council-of-crete-and-the-new-emerging-ecclesiology-an-orthodox-examination> (dostęp: 28.07.2017); por. T. Kałużny, *Православие на распутье. Проблемы принятия Святого и Великого Собора Православной Церкви на Крите* (2016), „*Symposium*”, 2 (2017), s. 164–165.

uważa, że podejmuje wszelkie starania i prowadzi dialog mający na celu zjednoczenie wszystkich chrześcijan oraz przyjmuje w tym czynną rolę. Szukanie właściwego kompromisu i rozwijanie dialogu ekumenicznego nie są obce dla Cerkwi prawosławnej. Od najdawniejszych czasów chrześcijaństwo było podzielone na Wschód i Zachód. Zawsze próbowano nawiązać dobrą współpracę, mającą na celu udzielić odpowiedzi na nurtujące pytania i przeciwstawić się herezjom, które pojawiały się na łonie Kościoła, czego dowodem może być pierwsze siedem soborów powszechnych. W dokumencie powstałym po soborze na Krecie jest zawarty ważny fragment mówiący o tym, że godne potępienia są wszelkie próby zniszczenia jedności w Kościele przez grupy bądź osoby, które czynią to pod pretekstem obrony prawdziwego prawosławia. Kluczowy w tym miejscu jest fakt, że w dokumentach soborowych nie ma żadnej informacji wskazujących na uznanie osiągnięć dotychczasowych dialogów teologicznych z udziałem przedstawicieli prawosławia z innymi Kościołami. Dokumenty wypracowane podczas rozmów między Kościołami chrześcijańskimi były zazwyczaj traktowane przez stronę prawosławną jako drugorzędne, niemające wielkiego znaczenia dla ich rozwoju w teologii. Dlatego wielu teologów prawosławnych miało trudności z przekonywaniem, aby te wskazania zostały przyjęte przez całe prawosławie, ponieważ np. Cerkiew Rosyjska nie wykazywała zaufania dla tego rodzaju współpracy¹¹.

2. Złożona sytuacja społeczno-polityczna Autokefalii Rosyjskiej

Historia oraz życie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej są złożonymi i trudnymi tematami, które odzwierciedlają wpływ różnorodnych czynników społecznych, politycznych i religijnych na jej funkcjo-

---

11 J. Getcha, *The Ecumenical Significance of the Holy and Great Council of the Orthodox Church*: <https://www.orthodoxcouncil.org/-/the-ecumenical-significance-of-the-holy-and-great-council-of-the-orthodox-church> (dostęp: 20.03.2018).

nowanie oraz rozwój na przestrzeni wieków. W czasach sowieckich Rosyjska Cerkiew Prawosławna doświadczała poważnego kryzysu wewnętrznego, będącego wynikiem zdeterminowanych działań władzy państwowej, która postanowiła poddać społeczeństwo masowej ateizacji¹². Polityka rządów ZSRR w ciągu kilku lat doprowadziła do marginalizacji wszelkich religii na terytorium tego kraju, zniszczenia infrastruktury cerkiewnej oraz zakazu obchodzenia świąt religijnych¹³. Liczba osób utożsamiających się z prawosławiem przez ten okres znacząco spadła. Społeczeństwo rosyjskie zostało pozbawione wszelkich wartości chrześcijańskich, które przez wieki kultywowano w tym kraju. Era caratu w Rosji zakończyła się bezpowrotnie, nastąpiła epoka komunizmu, która pozostawiła trwałe ślady we współczesnym rosyjskim społeczeństwie. Ostatni przywódca ZSRR od 1985 r., Michaił Gorbaczow, przyniósł rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej nową nadzieję i za jego rządów ta Cerkiew zaczęła się stopniowo odradzać, czego dowodem była jej odbudowa. W 1988 r. zwołano Sobór Lokalny oraz zorganizowano uroczystości cerkiewno-państwowe z okazji milenium chrztu Rusi¹⁴. Większość Rosjan nie odczuwała większej potrzeby utożsamiania się z Cerkwią prawosławną, ponieważ wcześniejsza polityka mająca na celu sekularyzację społeczeństwa wywarła mocny wpływ na zniszczenie duchowości¹⁵. Z czasem, dzięki działaniom Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej oraz nowej polityce wolnościowej, społeczeństwo rosyjskie zaczęło na nowo interesować się religią. W latach 90. XX w. zjawisko to określane było jako „odrodzenie religijne” i doprowadziło do wzrostu liczby wiernych oraz odbudowy tradycyjnych wartości duchowych, które zostały zepchnięte na

---

12 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, Warszawa 2015, s. 7.

13 Por. E. Przybył, *Prawosławie*, Kraków 2006, s. 25–28.

14 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 7.

15 Por. E. Przybył, *Prawosławie*, dz. cyt., s. 25–28.

margines w okresie komunistycznym¹⁶. Władze rosyjskie, dostrzegając nową możliwość wpłynięcia na społeczeństwo, zaczęły wspierać rosyjską Cerkiew prawosławną, licząc na jakieś korzyści polityczne. Dzięki temu hierarchowie Cerkwi mieli dobre relacje z Kremlem, co pozwoliło zyskać wiele korzyści dla tego Kościoła – między innymi prawosławie stało się najbardziej wpływowym wyznaniem chrześcijańskim w Rosji. Pozyskiwało ono różne fundusze z budżetu państwa na własne cele, skutecznie popierało zmiany ustawodawcze. I tak stopniowo Rosyjska Cerkiew Prawosławną poprzez swoje działania stała się instytucją zależną od władz rosyjskich¹⁷.

Szczyt upolitycznienia Cerkwi miał miejsce podczas rządów obecnych władz rosyjskich, a szczególnie w 2009 r., kiedy dokonano wyboru nowego jej zwierzchnika, metropolity Cyryla¹⁸. Jest on znany z zapalczywych ambicji politycznych i wspierania często niewłaściwych działań Kremla. Przykładem jego niewłaściwych działań było na przykład czynne uczestnictwo w poświęceniu sprzętu wojenskowego i wojska. Wykorzystywano je w operacjach wojennych przeciwko Ukrainie. Wiele razy patriarcha Cyryl wskazywał podczas swoich wystąpień, że Ukraina toczy wojnę religijną, wymierzoną głównie w kanoniczne prawosławie¹⁹. Wzywa do agresywnej wojny z Ukrainą

---

16 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 8.

17 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 8.

18 Patriarcha Cyryl – dzisiejszy metropolita Cerkwi Rosyjskiej, jego świeckie imię to Władimir Michajłowicz Gundiajew (ur. 20 listopada 1946 r. w Leningradzie), w latach 1984–2009 pełnił urząd metropolity Smoleńska i Kaliningradu. Od 2009 r. jest głównym patriarchą moskiewskim i całej Rusi (szesnastym z rzędu). Jest najwyższym z urzędu hierarchą Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, osobą wpływową, cieszącą się dużym poparciem społecznym. Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 8–9.

19 Przemówienie patriarchy Cyryla z 1 lutego 2012 roku, <http://www.patriarchia.ru/db/text/1992020.html> (dostęp: 02.02.2012).

i tłumaczy, że żołnierze rosyjscy pełnią „misję cywilizacyjną”²⁰. Co więcej, często stwierdza, że zachodnie sankcje gospodarcze wymierzone w Rosję są wynikiem działań politycznych mających na celu rozerwanie wspólnoty narodowej oraz dyskryminację narodu rosyjskiego²¹. Mimo tego patriarcha Cyryl cieszy się dużym autorytetem wśród społeczeństwa, badania opinii publicznej wskazały, że około 69% ludności rosyjskiej popiera jego działalność i darzy go wielkim zaufaniem. Jego poglądy można scharakteryzować jako prokremlowskie, ponieważ jest on zwolennikiem koncepcji *rosyjskiego świata*, która w swoich założeniach głosi, że wszyscy wyznający prawosławie są członkami jednej Cerkwi i „jednego narodu prawosławnego”. Tę wyznawaną przez patriarchę Cyryla politykę rozumiemy jako podporządkowanie niezależnych autokefalicznych Cerkwi prawosławnych pod dyktando Patriarchatu Moskiewskiego, a tym samym również i władz państwowych Moskwy. Obecny prezydent Rosji, Władimir Putin, czerpie duże korzyści polityczne ze wspierania patriarchy Cyryla. Jego polityka skrywa wiele ciemnych stron, a rosyjska Cerkiew prawosławna jest dobrym narzędziem do ujarzmiania społeczeństwa i wymuszania na nim posłuszeństwa wobec władzy²².

Większość Rosjan rozumie Cerkiew prawosławną jako identyfikację narodu z przyjętą kulturą i należy ona do podstaw państwowości, pozwala im wyróżnić się na tle innych wyznań chrześcijańskich, zachowując przy tym autonomię i oryginalność, a na dodatek łączy społeczeństwo rosyjskie, tworząc wielopokoleniową tradycję. Od 1989 r. wzrosła popularność Cerkwi, dzięki czemu mocno wzrosła liczebność wiernych – z 17% wierzących do około 68% w chwili obec-

---

20 Wypowiedź Patriarchy Cyryla z 1 marca 2014, http://www.gazeta.ru/politics/news/2014/03/01/n_5985053.shtml (dostęp: 02.03.2014).

21 Wypowiedź z 4 listopada 2014 roku, http://nr2.com.ua/News/world_and_russia/Patriarh-Kirill-Zapad-vvel-sankcii-chtoby-ponizit-nacionalnoe-samo-soznanie-rossiyan-83927.htm (dostęp: 05.11.2014).

22 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 10.

nej²³. Trzeba jednak podkreślić, że religijność prawosławną Rosjanie odbierają najczęściej na własny sposób, a Cerkiew traktują bardziej jako atrybut ich narodowości i utożsamienie się z kulturą, nie brakuje w niej także licznych przesądów (zaczepniętych z dawnych wierzeń pogańskich). Niektóre badania podają, że około 40% współczesnych Rosjan wierzy np. w magię lub w wędrówkę dusz po śmierci²⁴, co jest sprzeczne z doktryną chrześcijańską i samą Biblią. Dużą popularność patriarsze Cyrylowi, jak również prezydentowi Rosji, Władimirowi Putinowi przynoszą media państwowe, które zgodnie z założeniami przedstawiają ich tylko w pozytywnym świetle. Media te poświęcają sporo uwagi działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, relacjonują uroczystości cerkiewne, transmitują wypowiedzi patriarchy Cyryla oraz jego zwolenników. Dzięki temu społeczeństwo odczuwa duży szacunek dla słów swojego patriarchy, który łatwo skłania ich do wykonywania swoich poleceń²⁵. Naród rosyjski, który popiera obecną władzę, traktuje przynależność do prawosławia jako deklarację patriotyzmu i obywatelski obowiązek. Są jednak również głosy sprzeciwu wobec działań patriarchy Cyryla oraz Cerkwi, którą zarządza. Według nich Cerkiew nie powinna mieszać się w sprawy polityczne, popierać rządów Kremla oraz wygłaszać kazań pod dyktando prezydenta Putina. Do tej nielicznej grupy społeczeństwa należą głównie opozycjoniści i ich zwolennicy²⁶.

---

23 N.A. Zorki, *Ortodoksja w społeczeństwie niereligijnym*, <http://www.levada.ru/books/vestnik-obshchestvennogo-mneniya-2100-za-2009-god> (dostęp: 24.12.2013).

24 Wiara Rosjan w działania magiczne, http://mospravda.ru/life/article/strana_syevernih_ludei/ (dostęp: 01.11.2018).

25 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 15.

26 Por. K. Chawryło, *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, dz. cyt., s. 16.

3. Niektóre antyekumeniczne nurty w Cerkwi Rosyjskiej

Cerkiew Rosyjska interpretuje ekumenizm w sposób specyficzny dla swojej tradycji. Stara się ona podporządkować pod siebie wszystkie Kościoły chrześcijańskie. Dzisiejsza polityka tej Cerkwi jest antyzachodnia, a przyczynę tego faktu stanowi podejście najwyższych władz państwowych oraz samego patriarchy Cyryla do polityki zachodniej. W ostatnim okresie widać duży atak na kulturę i religijność Zachodu, a kazania i wystąpienia hierarchów cerkiewnych skłaniają wiernych rosyjskiej Cerkwi prawosławnej do negatywnego spojrzenia na jedność chrześcijańską. Sytuacja ekumeniczna na linii katolicko-prawosławnej jest dosyć trudna. Największe trudności powstały, kiedy działalność Kościoła katolickiego się ożywiła i zaczął on wysyłać misjonarzy w dalszą stronę wschodnią i na tereny kanoniczne prawosławia. W tym okresie Cerkiew utraciła swoje wpływy na tym terytorium, co negatywnie wpłynęło na jej rozwój oraz proces odbudowy po upadku komunizmu²⁷.

W ostatnim czasie w samym centrum sporu między Kościołem katolickim a rosyjską Cerkwią prawosławną jest wojna na Ukrainie prowadzona przez wojsko rosyjskie, oskarżenia przeciwko katolickim misjonarzom o odwracanie wiernych od prawosławia i tym samym niszczenie Cerkwi prawosławnej na ich kanonicznych ziemiach (prozelityzm) oraz o uniatyzm. Patriarcha Cyryl już w 2001 r., będąc przewodniczącym Wydziału Zewnętrznych Stosunków Kościelnych Moskiewskiego Patriarchatu, zaznaczył, że Rosyjska Cerkiew Prawosławna próbuje się podnieść i odbudować, jak jest to tylko możliwe po czasach komunistycznych, ale niestety od strony katolickiej nadchodzi zagrożenie dla jej istnienia. Wypowiedział to w następujących słowach:

---

27 Por. T. Kałużny, *Ewangelizacja w Europie wschodniej w perspektywie ekumenicznej – problemy i wyzwania*, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=621604> (dostęp:14.03.2005).

Skoro tylko zezwolono na działalność misyjną, rozpoczęła się kampania przeciw Cerkwi Rosyjskiej, akurat w tym momencie, kiedy ona dopiero co zaczęła powracać do zdrowia po długiej chorobie, jeszcze niepewnie stojąc na nogach. Hordy misjonarzy ze wszystkich stron rzuciły się na tereny byłego Związku Radzieckiego, uważając go za nowe ogromne terytorium dla swej działalności. Zachowywali się oni tak, jakby nie istniał tutaj żaden Kościół lokalny, jakby nie były głoszone zasady wiary. Zaczęli przepowiadać, nawet nie zadawszy sobie trudu zaznajomienia się z rosyjskim dziedzictwem kultury czy też poznania języka rosyjskiego. W większości przypadków ich celem nie było głoszenie nauki Chrystusa, a odrywanie wierzących od ich tradycyjnych Kościołów i werbowanie ich do swych wspólnot (...). Wszystko to doprowadziło niemalże do całkowitego zerwania wzajemnych relacji ekumenicznych, z trudem budowanych w ciągu minionych dziesięcioleci (...). Dzisiaj w Rosji dla wielu ludzi słowo »nie prawosławny« oznacza tych, którzy przyszedli zburzyć duchową jedność narodu i prawosławnej wiary, oznacza duchownych kolonizatorów, którzy prawdą i nieprawdą starają się oderwać ludzi od Cerkwi²⁸.

Działania ekumeniczne pomiędzy Kościołem katolickim a Rosyjskim Kościołem Prawosławnym charakteryzują się znacznymi trudnościami. Od wielu lat podejmuje się próby zjednoczenia tych Kościołów i podjęcia właściwej współpracy mającej na celu lepsze zrozumienie. Podejście patriarchy Cyryla do tej kwestii jest negatywne, czego dowodem mogą być jego wystąpienia, w których bardzo często potępia Kościół katolicki i inne wspólnoty chrześcijańskie, mówiąc, że są współcześnie zagrożeniem dla rozwoju prawosławia w Rosji i dla samych Rosjan. Aktualnym problemem dialogu ekumenicznego Kościoła katolickiego z Rosyjską Cerkwią Prawosławną jest trwająca wojna na Ukrainie, która w niektórych aspektach rzuca złe światło na całe prawosławie i jest powodem do zerwania

---

28 Kirill [Gundjaev], metropolita smoleński i kaliningradzki, *Veroučenie i kultura* (wykład na konferencji: Działalność misyjna w świecie i przepowiadanie Ewangelii, zorganizowanej przez ŚRK), Salwador-Bahia (Brazylia), 24 XI – 3 XII 1996, „*Pravoslavnaja misja segodnia*”, red. V. Fedorov, nr 35.

dialogu między Kościołami. Należy zauważyć, że to problem przede wszystkim teologiczny, ale także polityczny i militarny. Wydarzenie to wywołało kryzys w obrębie całej Cerkwi prawosławnej, a wojna przyczyniła się do dalszego pogłębienia jej podziałów. Nie brakowało także w świecie prawosławnym głosów sprzeciwu wobec tej inwazji, dochodzących od innych patriarchów prawosławnych. Dowodem na to mogą być wypowiedzi hierarchów prawosławnych lub ich wspólny dokument *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*²⁹. Czytamy w nim:

Podstawą poparcia ze strony znacznej części hierarchii Patriarchatu Moskiewskiego dla wojny prezydenta Władimira Putina przeciwko Ukrainie jest jeden z rodzajów prawosławnego fundamentalizmu religijnego, określane mianem etnofiletyzm. Ma on charakter totalitarny, otrzymał nazwę »rosyjski świat« (русский мир)³⁰.

Kluczowe słowa dla powyższych rozważań to „prawosławny fundamentalizm religijny”, czyli „etnofiletyzm”. Jego cecha to bycie „totalitarnym”, a nazywa się go „rosyjskim światem”³¹. Najbardziej kluczowym zaś słowem w tej sekcji rozważań jest właśnie „etnofiletyzm”. To słowo pochodzi z języka greckiego, od słów *ethnos* (naród, plemię, ród) oraz *fili* (rasa, plemię). Uzupełnia tę definicję w artykule poświęconym temu tematowi Marek Ławreszuk, który twierdzi, że etnofiletyzm:

jest dążeniem i zasadą nacjonalistyczną stosowaną w eklezjologii do wywyższenia określonej grupy narodowościowej w obrębie Kościoła. Etnofiletyzm dąży do tworzenia lokalnych Kościołów na zasadach narodowościowych i etnicznych. Podstawową zasadą etnofiletyzmu jest jedność narodowościowa, językowa i kulturowa w obrębie Kościoła

---

29 P. Przeciszewski, *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*, <https://www.onet.pl/informacje/kai/deklaracja-teologow-prawoslawnych-odrzucaamyherezje-ruskiego-mira/zs67bhe,30bc1058> (dostęp: 13.12.2022).

30 P. Przeciszewski, *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*.

31 P. Przeciszewski, *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*.

lokalnego. Etnofiletyzm służy więc uwypukleniu, w ramach eklezjologicznej struktury, pewnej grupy narodowej³².

Zatem na podstawie tego cytatu zawierającego definicję etnofiletyzmu można za księdzem Markiem Ławreszukiem stwierdzić, iż w etnofiletyzmie ważne jest nadanie wyższej roli pewnej grupie narodowej nad innymi grupami narodowymi w Kościele. Przykładem może być koncepcja „rosyjskiego świata”, gdzie Patriarchat Moskiewski dąży do władzy w Kościele szczególnie nad terytorium państw słowiańskich. Ogólnie można powiedzieć, że etnofiletyzm to „przedkładanie więzów krwi ponad więzy duchowe”³³. Należy zadać sobie pytanie, skąd takie zjawisko pochodzi? Na to pytanie próbuje również odpowiedzieć ks. Marek Ławreszuk. Faktem jest, że w Starym Testamencie można dostrzec pewne analogie do etnofiletyzmu, ale nie występuje on w pełnej formie. Dostrzegamy jeden Naród wybrany przez Boga, Izrael, jego protoplastę, patriarchę Abrahama. Jednak to są czasy Starego Testamentu i Abraham nie „przedkładał więzów krwi ponad więzy duchowe”³⁴. Dowodzi tego próba Abrahama, gdy Bóg zażądał od niego, by złożył w ofierze swojego jedyne go syna, Izaaka. Abraham – z trudem, bo kochał swoje dziecko, ale jednak – poszedł wypełnić wolę Bożą. Dla niego sprawy wiary były ważniejsze od tego, co ziemskie, co doczesne, od „wieszów krwi” (jak pisze ks. Ławreszuk). Do omawianej problematyki odnoszą się także słowa Chrystusa Pana: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż mnie, nie jest mnie godzien” (Mt 10, 37). Dalej ks. Ławreszuk pisze:

Nauczanie Jezusa Chrystusa przemienia wzajemne relacje narodowości i religii. Narodowość przestaje być w religii istotna. Człowiek przestaje »przynależać« do religii, a zaczyna ją »wyznawać«. Przynależność

32 Por. M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletycznych*, Warszawa 2009, s. 12.

33 Por. M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletycznych*, dz. cyt., s. 73–74.

34 Por. M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletycznych*, dz. cyt., s. 73–74.

do Kościoła jest wynikiem jego wolnego wyboru. Religia nie jest już determinowana więzami krwi, a jedynie wiarą i miłością. Jednocześnie samo pojęcie narodu w nauczaniu Chrystusa nabiera charakteru uniwersalnego, kompletnie odmiennego od starotestamentowego, jak też i współczesnego nam. Chrystus przyszedł na ziemię nie po to, aby stworzyć królestwo ziemskie, lecz duchowe: „Królestwo moje nie jest z tego świata (...)” (J 18,36). Narodowość chrześcijańska powinna więc oscylować nie wokół życia ziemskiego i ziemskiej wspólnoty, lecz wokół wspólnoty duchowej (...). Dla chrześcijanina prawdziwa ojczyzna (gr. *politeuma*) jest „w niebie” (Flp 3,20)... Wyjście poza więzy etniczne, kulturowe, historyczne stanowi rewolucyjny krok, niespotykany w żadnym systemie politycznym, w żadnej religii. W Kościele może się znaleźć „każdy” wierzący w Chrystusa i to określenie „każdy” – podkreślane przez św. Jana Chryzostoma – świadczy o uniwersalności Kościoła. Chrystus ukazuje nam, jak powinna wyglądać chrześcijańska hierarchia wartości: najpierw Bóg, potem człowiek, najpierw wiara, później rzeczy ziemskie³⁵.

Wreszcie istotnym momentem w historii powstania etnofiletyzmu był XVIII w., kiedy miał miejsce konflikt między Patriarchatem Konstantynopola a Kościołem Bułgarskim. 11 maja 1872 r. doszło do uniezależnienia się prawosławnego Kościoła Bułgarskiego od patriarchy Konstantynopola. Te postanowienia zostały potwierdzone 29 sierpnia 1872 r. na Wielkim Synodzie Lokalnym w Konstantynopolu. Rezolucja z września 1872 r. „skrytykowała, potępiła oraz odrzuciła etnofiletyzm jako rasową dyskryminację i nacjonalistyczną tendencję”³⁶. Dzisiaj, jak już wcześniej to ukazałem, w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej dochodzi do czystego etnofiletyzmu, zwłaszcza za obecnego prezydenta Rosji Władimira Putina. Genezę powstania etnofiletyzmu w rosyjskiej Cerkwi prawosławnej ukazałem szczegółowo w powyższej części pracy. Odpowiedzią na rosyjski etnofiletyzm

35 Por. M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletyzycznych*, dz. cyt., s. 75–76.

36 Por. M. Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletyzycznych*, dz. cyt., s. 85.

jest pokój i równość braterska. Przeczytać o tym można chociażby w *Orędziu Świętego i Wielkiego Soboru*. Wspomniano tam o tym, że etnofiletyzm jest „herezją eklezjologiczną”³⁷. Ponadto bywa tam wymieniony jako zagrożenie obok globalizacji. Ojcowie soborowi piszą:

W obliczu zrównującej i bezosobowej unifikacji, które promuje globalizacja, lecz także wobec skrajności etnofiletyzmu, Cerkiew prawosławna proponuje ochronę tożsamości narodów i wzmocnienie lokalnych tradycji. Jako alternatywny model jedności ludzkości wskazuje na wieloczołową organizację Cerkwi z jej fundamentem równości Cerkwi lokalnych³⁸.

Zaś w numerze 18 ojcowie soborowi krytykują działania wojenne i wszelką ekspansję, wzywają również do modlitwy za „nękaną Ukrainę”. Był to rok 2016. Do obecnych czasów (2023) to wezwanie pozostało aktualne. W numerze 2. dokumentu *Misja Cerkwi prawosławnej we współczesnym świecie* autorzy wskazują na patrystyczną tradycję, przywołaną podczas omawianego soboru, gdzie ojcowie Kościoła mówią o pokoju, będącym warunkiem bycia „sługą Chrystusa” (Bazyli Wielki)³⁹. Bardzo ważną perspektywę ukazuje *Deklaracja teologów prawosławnych...*, która rozpoczyna się od nawiązania do Boskiej Liturgii, podczas której wierni prawosławni w jednej z początkowych modlitw modlą się właśnie o pokój. Według autorów deklaracji „ruski świat” miał składać się z Rosji, Ukrainy, Białorusi, a także (według niektórych) z Mołdawii czy z Kazachstanu. W dokumencie czytamy:

Głosimy, że wyznaczonym przez Boga celem i urzeczywistnieniem historii, jej τέλος (celem ostatecznym), jest nadejście królestwa Pana naszego Jezusa Chrystusa, królestwa prawdy, sprawiedliwości, pokoju

37 Sobór, *Orędzie Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej* (Kreta 2016), „Studia i Dokumenty Ekumeniczne”, t. 3, nr 33 (2017), s. 114–132.

38 Sobór, *Orędzie Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej* (Kreta 2016), dz. cyt., s. 116.

39 Sobór, *Misja Cerkwi Prawosławnej we współczesnym świecie* (Kreta 2016), „Studia i Dokumenty Ekumeniczne”, t. 2 (2017), s. 75–86.

i radości w Duchu Świętym, królestwa, o którym mówi Pismo Święte, w interpretacji Ojców. To jest Królestwo, w oczekiwaniu którego uczestniczymy w każdej Świętej Liturgii: „Błogosławione królestwo Ojca i Syna, i Ducha Świętego, teraz i na wieki wieków!” (Boska Liturgia). To królestwo jest jedynym fundamentem i autorytetem zarówno dla prawosławnych, jak i dla wszystkich chrześcijan. Nie ma innego źródła objawienia, żadnej podstawy dla wspólnoty, społeczeństwa, państwa, prawa, osobistej tożsamości i doktryny dla Prawosławia jako Ciała Żywego Chrystusa – poza tym, co zostało objawione przez naszego Pana Jezusa Chrystusa i poprzez niego przez Ducha Świętego⁴⁰.

Autorzy tego dokumentu krytykują również „Świętą Rus” czy „Święte Bizancjum”⁴¹, uzasadniając, że prawdziwym władcą jest jedynie Jezus Chrystus. Powyżej przytoczone fragmenty tekstu ukazują także konflikt pomiędzy Cerkwią Prawosławną zwierzchnictwa rosyjskiego a innymi Cerkwiami prawosławnymi, jaki zarysowuje się w prawosławiu od wielu lat, a który dziś nabiera coraz większego znaczenia. Powyższe uzasadnienie problemu etnofiletyzmu, który staje się coraz bardziej widoczny w rosyjskiej Cerkwi prawosławnej, ukazuje współczesny wymiar konfliktu, jaki się zaostrza pomiędzy Cerkwią prawosławną zwierzchnictwa rosyjskiego a Kościołem katolickim i innymi Kościołami chrześcijańskimi. Cerkiew moskiewska często nawołuje do wojny i udziela rosyjskim żołnierzom szczególnego błogosławieństwa w dążeniu do zwycięstwa. Kościół katolicki nawołuje do pokoju, udziela schronienia i humanitarnej pomocy tym, którzy są prześladowani i doświadczeni wojną na Ukrainie. Dlatego dialog ekumeniczny między tymi dwoma wspólnotami jeszcze bardziej się dzisiaj oddala i skłania jedną ze stron (Kościół katolicki) do zachowania spokoju i głębokiej nadziei, że rosyjska Cerkiew pra-

---

40 P. Przciszewski, *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*, <https://www.onet.pl/informacje/kai/deklaracja-teologow-prawoslawnych-odrzuca-myherezje-ruskiego-mira/zs67bhe,30bc1058> (dostęp: 13.12.2022).

41 P. Przciszewski, *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*.

wosławna powróci na drogę prawdy i pokoju oraz ewangelicznych zasad, które przekazał swoim uczniom Jezus Chrystus.

Papieże po Soborze Watykańskim II podejmowali ogromne próby w kwestii dialogu ekumenicznego katolicko-prawosławnego, zwłaszcza z Patriarchatem. Niektórzy nawet zarzucali papieżom katolickim, że ten dialog wywiera na Kościół katolicki presję od strony Cerkwi prawosławnej i dąży do ustępstw ze strony katolików⁴². Nawiasem mówiąc, ekumenizm w obecnej strukturze Cerkwi prawosławnej polega na podporządkowaniu wszystkich Kościołów chrześcijańskich jego dyktaturze. Dlatego ciężko jest mówić o jakimkolwiek poważnym dialogu ekumenicznym, skoro strona prawosławna jest przeświadczona, że zawsze druga strona będzie musiała ustąpić przed nią jako tą, która jest bardziej wpływowa i nie musi liczyć się ze zdaniem innych. Dzisiaj na tle wojny na Ukrainie widać doskonale wspomniany problem, który nie tylko blokuje zjednoczenie chrześcijańskich Kościołów, ale także rozbija własną wspólnotę poprzez wspieranie działań wojennych i walkę ze swoimi braćmi w wierze.

Podsumowanie

Ekumenizm odgrywa ważną rolę wobec całego Kościoła powszechnego. Jedność i dążenie do niej to wielka misja wszystkich wierzących w Chrystusa, mająca na celu nie tylko działania wewnątrz kościoła, ale także bycie świadkami Ewangelii na zewnątrz, wobec całego świata. Musimy zdecydowanie odchodzić od pragnienia powiększania swojej władzy czy wywierania presji na innych, gdyż jest to zaprzeczeniem przesłania Ewangelii, w której Jezus wzywał swoich wyznawców do postawy służby. Mimo bardzo złożonej sytuacji, w jakiej znajduje się Rosyjska Cerkiew Prawosławna, a zwłaszcza jej powiązań z władzą polityczną, nie można godzić się na wywieranie przez nią nacisku na inne kościoły chrześcijańskie. Zarząd rosyjskiej

---

42 Por. J. Moskałyk, *Benedykt XVI i jego dialog z prawosławiem rosyjskim*, „Studia Oecumenica”, t. 18 (2018), s. 267–280.

autokefalii żąda od innych Kościołów, które są pod jej zwierzchnictwem, uległości czy ustępstw w różnych kwestiach. Obecna polityka Rosji, prowadzona przez Władimira Putina, w której ta Cerkiew odgrywa istotną rolę, stanowi poważne wyzwanie dla współczesnego świata oraz chrześcijaństwa. Nawet w przypadku tak ważnej sprawy jak ekumenizm widać upór ze strony rosyjskiej, naciskającej inne wspólnoty kościelne, by podporządkowały się jej własnym ideom. Mimo wszystko, jak to zaznacza św. Jan Paweł II, Kościół katolicki powinien zabiegać o jedność wszystkich chrześcijan rozproszonych na całym świecie. Ten duszpasterski przekaz jest misją dzisiejszego Kościoła, dążącego do zjednoczenia wszystkich chrześcijan całego świata oraz do wypełnienia Chrystusowego wołania o jedność.

Bibliografia

- Autokefalia, *Encyklopedia PWN [online]*: <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: 2023-12-02).
- Bouteneff P., „Kościół” i „Kościóły” w eklezjologii Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie, <http://orthodox.fm/kosciol-koscioly-eklezjologii-swietego-wielkiego-soboru-krecie/> (dostęp: 29.10.2017).
- Boyer B.C., *Christian Unity and the Ecumenical Movement*, London 1962.
- Chawryło K., *Sojusz Ołtarza z Tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, Warszawa 2015.
- Cyryl, Patriarcha, *Przemówienie z 1 lutego 2012 roku*, <http://www.patriarchia.ru/db/text/1992020.html> (dostęp: 02.02.2012).
- Cyryl, Patriarcha, *Wypowiedź z 1 marca 2014*, http://www.gazeta.ru/politics/news/2014/03/01/n_5985053.shtml (dostęp: 02.03.2014).

- Cyryl, Patriarcha, Wypowiedź z 4 listopada 2014 roku, http://nr2.com.ua/News/world_and_russia/Patriarh-Kirill-Zapad-vvel-sankcii-chtoby-ponizit-nacionalnoe-samosoznanie-rossiyan-83927.htm (dostęp: 05.11.2014).
- Getcha J., *The Ecumenical Significance of the Holy and Great Council of the Orthodox Church*, <https://www.orthodoxcouncil.org/-/the-ecumenical-significanceof-the-holy-and-great-council-of-the-orthodox-church> (dostęp: 20.03.2018).
- Heers P., *The „Council” of Crete and the New Emerging Ecclesiology: An Orthodox Examination*, <http://orthodoxethos.com/post/the-council-of-crete-and-the-new-emerging-ecclesiology-an-orthodox-examination> (dostęp: 28.07.2017).
- Hilarion, Metropolita, *Wypowiedź na temat Rosyjskiej Cerkwi jako największego Kościoła prawosławnego na świecie*, <https://russia.ru/news/society/2012/9/20/967.html> (dostęp: 20.09.2012).
- Jaskóła P., *Podstawy ekumenizmu*, Opole 2010.
- Kałużny T., *Evangelizacja w Europie wschodniej w perspektywie ekumenicznej – problemy i wyzwania*, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=621604> (dostęp: 14.03.2005).
- Kałużny T., *Prawosławie i ekumenizm. Kontrowersyjny dokument Soboru na Krecie* (2016), „*Studia Oecumenica*”, t. 18 (2018).
- Ławreszuk M., *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletycznych*, Warszawa 2009.
- Moskałyk J., *Benedykt XVI i jego dialog z prawosławiem rosyjskim*, „*Studia Oecumenica*”, t. 18 (2018).
- Przeciszewski P., *Deklaracja teologów prawosławnych przeciwko wojnie na Ukrainie*, <https://www.onet.pl/informacje/kai/deklaracja-teologow-prawoslawnych-odrzucaamyherezje-russkiego-mira/zs67bhe,30bc1058> (dostęp: 13.12.2022).
- Przybył E., *Prawosławie*, Kraków 2006.
- Sobór, *Misja Cerkwi Prawosławnej we współczesnym świecie* (Kreta 2016), „*Studia i Dokumenty Ekumeniczne*”, t. 2, 2017.
- Sobór, *Orędzie Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej* (Kreta 2016), „*Studia i Dokumenty Ekumeniczne*”, t. 3, nr 33, 2017.
- Verceruyse J.E., *Wprowadzenie do teologii ekumenicznej*, Kraków 2001.

Abstrakt

Ku zrozumieniu Prawosławia. Antyekumeniczne nurty Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej

Celem artykułu jest ukazanie stanowiska Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w kontekście dialogu ekumenicznego, szczególnie w relacjach między katolicyzmem a prawosławiem. Istotne jest, że sytuacja społeczno-polityczna w Rosji ma znaczący wpływ na aktualny dialog ekumeniczny oraz na relacje wewnątrz Kościoła, co może prowadzić do podziałów wśród jego wiernych. Artykuł omawia źródła działań, które wpłynęły na zmiany w Kościele oraz w społeczeństwie rosyjskim. Przedstawiona jest także historia Kościoła prawosławnego, w tym wyzwania związane z etnofiletyzmem, które są istotne w dzisiejszym kontekście. Tekst zawiera również wypowiedzi kluczowych hierarchów prawosławnych, które mogły wpłynąć na postawy ich wiernych wobec dialogu ekumenicznego. Dodatkowo podkreśla szczere próby Kościoła katolickiego nawiązania kontaktu z Patriarchatem Moskiewskim oraz dążenie do budowania mostów w relacjach międzywyznaniowych.

Słowa kluczowe: ekumenizm, dialog, prawosławie, Cerkiew, Rosja

Summary

Toward Understanding Orthodoxy. Anti-ecumenical currents of the Russian Orthodox Church

The purpose of this article is to present the position of the Russian Orthodox Church in the context of ecumenical dialogue, particularly concerning relations between Catholicism and Orthodoxy. It is important to note that the socio-political situation in Russia significantly impacts the current ecumenical dialogue and internal church relations, which may lead to divisions among its believers. The article discusses the origins of actions that have influenced changes within the Church and society. It also

presents the history of the Orthodox Church, including the challenges associated with ethnophilism, which are relevant in today's context. Additionally, it includes statements from key Orthodox hierarchs that may have shaped the attitudes of their believers towards ecumenical dialogue. The article further emphasizes the sincere attempts of the Catholic Church to establish contact with the Moscow Patriarchate and the efforts to build bridges in interfaith relations.

Keywords: ecumenism, dialogue, orthodoxy, Church, Russia